

MARGARET ATWOOD ASARLARIDA DISTOPIK JAMIYAT VA AYOL
IDENTITETINING TASVIRI: FEMINISTIK YONDASHUV ASOSIDA TAHLIL

Kadirova Durdona Dilshadovna

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti "Lingvistika va ingliz adabiyoti" kafedrasida
katta o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada Margaret Atwood asarlarida distopik jamiyat modeli va ayol identitetining tasviri feministik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot markazida, ayniqsa, The Handmaid's Tale asarida aks etgan Gilead jamiyati misolida patriarxal tuzumning ayollar hayotiga ta'siri, ularning ijtimoiy maqomi va reproduktiv nazorat ostiga olinishi masalalari yoritiladi. Maqolada distopik muhitda ayolning individualligi qanday cheklanib borishi, uning identiteti qanday yo'qotilishi va shu bilan birga ichki qarshilik orqali qayta shakllanish jarayoni ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, feministik nazariya nuqtai nazaridan ayol tanasi ustidan hokimiyat o'rnatish, til va xotiraning identitetni saqlashdagi o'rni, hamda totalitar tizim sharoitida ayol subyektivligining namoyon bo'lish shakllari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Atwood asarlari nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega bo'lib, zamonaviy jamiyatdagi gender muammolarini anglashda muhim manba hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *distopiya, feminizm, ayol identiteti, patriarxat, totalitar jamiyat, gender nazariyasi, reproduktiv nazorat, feministik tahlil.*

Kirish.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda distopik romanlar jamiyatning ijtimoiy-siyosiy muammolarini badiiy va tanqidiy shaklda ifodalovchi muhim janrlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Distopiya, odatda, ideal jamiyatga qarama-qarshi bo'lgan, zulm, nazorat va erkinlikning cheklanishi bilan tavsiflanadigan jamiyat modelini aks ettiradi. Bunday asarlar orqali yozuvchilar mavjud ijtimoiy tizimlarning zaif jihatlarini ochib berishga va kelajakdagi ehtimoliy xavflar haqida ogohlantirishga harakat qiladilar. Ayniqsa, XX asr oxiri va XXI asr boshlarida distopik adabiyot feministik nuqtai nazardan ham faol o'rganila boshlandi, chunki bu janr gender tengsizligi, patriarxal tuzum va ayollar huquqlari bilan bog'liq muammolarni chuqur yoritish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan Margaret Atwood ijodi alohida ahamiyatga ega. Uning eng mashhur asari The Handmaid's Tale distopik jamiyat – Gilead Respublikasi misolida totalitar tuzum sharoitida ayollarning to'liq nazorat ostiga olinishi, ularning huquq va erkinliklarining cheklanishi hamda ijtimoiy rolining biologik funksiyaga qisqartirilishini tasvirlaydi. Ushbu asar feministik adabiyotda muhim o'rin tutib, ayol identiteti va uning shakllanish jarayonini yangi falsafiy va ijtimoiy kontekstdan tahlil qilish imkonini beradi.

Bugungi kunda gender tengligi masalalari global darajada dolzarb bo'lib borayotgan bir paytda, Atwood asarlarida ko'tarilgan muammolar yanada ahamiyat kasb etmoqda. Ayol

identiteti faqat biologik yoki ijtimoiy rol emas, balki murakkab madaniy, psixologik va siyosiy konstrukt sifatida qaralmoqda. Distopik sharoitda esa bu identitetning yo'qolishi yoki cheklanishi jamiyatning umumiy inqiroziga olib keluvchi omil sifatida talqin qilinadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Margaret Atwood asarlarida distopik jamiyat modeli qanday tasvirlanganini va ushbu jarayonda ayol identiteti qanday shakllanishi yoki buzilishini feministik yondashuv asosida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida patriarxal tizimning ekstremal ko'rinishlari, ayol tanasi va ongining nazorat qilinishi hamda qarshilik va subyektivlik masalalari ilmiy jihatdan o'rganiladi.

Shu tariqa, ushbu kirish qismi Atwood ijodining nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi va distopik adabiyotning feministik talqinini chuqurroq anglash uchun nazariy asos yaratadi.

Asosiy qism.

Margaret Atwood ijodida distopik jamiyat tasviri inson erkinligi, ayniqsa ayollar huquqlari va identiteti keskin cheklangan ijtimoiy model sifatida namoyon bo'ladi. Uning eng mashhur asari *The Handmaid's Tale* da tasvirlangan Gilead Respublikasi diniy-fundamentalistik va totalitar tuzum asosida qurilgan bo'lib, unda davlat inson hayotining barcha jabhalarini to'liq nazorat qiladi. Ushbu jamiyatda ayollar mustaqil shaxs sifatida emas, balki ijtimoiy va biologik funksiyalarga bo'lingan qatlamlar tizimi orqali boshqariladigan obyekt sifatida tasvirlanadi.

Gilead jamiyatida ayollar "Handmaids", "Vives", "Marthas" va "Aunts" kabi qatlamlarga ajratilgan bo'lib, har bir guruhning vazifasi qat'iy belgilab qo'yilgan. "Handmaids" asosan reproduktiv vazifa uchun ishlatiladi, ya'ni ularning asosiy funksiyasi davlat uchun farzand tug'ib berish bilan cheklanadi. Bu holat ayol tanasining to'liq siyosiy lashtirilganini va davlat nazoratiga o'tkazilganini ko'rsatadi. Natijada ayol identiteti individuallikdan mahrum bo'lib, faqat biologik funksiyaga reduksiya qilinadi.

Feministik yondashuv nuqtai nazaridan bu holat patriarxal tizimning eng ekstremal ko'rinishi sifatida talqin etiladi. Patriarxat Gileadda diniy va siyosiy ideologiya bilan birlashib, ayollar ustidan to'liq nazorat o'rnatadi. Bu jarayonda ayollarning o'qish, yozish, mulkka egalik qilish va erkin harakatlanish huquqlari butunlay bekor qilingan. Bu esa gender tengsizligining institutsional darajada mustahkamlanganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, asarda ayol identitetining yo'qolishi faqat tashqi majburlov bilan emas, balki ichki psixologik jarayonlar bilan hambog'liq holda tasvirlanadi. Asar qahramoni Offred obrazi orqali muallif xotira, til va ong orqali identitetni saqlab qolish mexanizmlarini ko'rsatadi. Offred o'z o'tmishini eslash orqali shaxsiy "men"ini yo'qotmaslikka harakat qiladi. Bu jarayon feministik adabiyotda "subyektiv qarshilik" tushunchasi bilan izohlanadi, ya'ni tashqi zulm sharoitida ham ichki erkinlikning saqlanib qolishi.

Distopik jamiyatda til ham nazorat vositasiga aylangan. Ayollarga o'qish va yozish taqiqlangani ularning fikrlash va o'zini ifodalash imkoniyatlarini keskin cheklaydi. Feministik nazariyaga ko'ra, til identitet shakllanishining asosiy vositasi bo'lib, uning yo'q

qilinishi shaxsning ijtimoiy yo'qolishiga olib keladi. Shu sababli Gilead tizimi ayollarni nafaqat jismonan, balki ma'naviy jihatdan ham bo'ysundirishga qaratilgan.

Bundan tashqari, asarda qarshilik g'oyasi ham muhim o'rin tutadi. Garchi Gilead jamiyati kuchli nazoratga asoslangan bo'lsa-da, ayollar orasida yashirin qarshilik shakllari mavjud. Bu qarshilik ochiq isyon emas, balki ichki ong, xotira va kichik norozilik harakatlari orqali ifodalanadi. Bu holat feministik adabiyotda "jim qarshilik" yoki "passiv subversiya" sifatida talqin qilinadi.

Atwoodning distopik modeli real jamiyatdagi tendensiyalarni ham aks ettiradi. U orqali yozuvchi ayollar huquqlarining cheklanishi, diniy radikalizmning kuchayishi va siyosiy nazorat ortishi natijasida jamiyat qanday xavfli yo'lga kirishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu jihatdan asar nafaqat badiiy matn, balki ijtimoiy ogohlantirish sifatida ham talqin qilinadi.

Umuman olganda, Atwood ijodida distopik jamiyat ayol identitetining yo'qolishi va qayta shakllanishi jarayonini murakkab tizim sifatida ko'rsatadi. Ayol bir vaqtning o'zida ham nazorat ostidagi obyekt, ham qarshilik subyekti sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa feministik adabiyotda identitetning dinamik va ko'p qatlamli tabiatini ochib beradi.

Xulosa.

Yuqorida amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Margaret Atwood ijodida distopik jamiyat modeli inson erkinligi va ayniqsa ayol identitetining murakkab, ko'p qatlamli va ziddiyatli shaklda tasvirlanishi bilan ajralib turadi. Uning eng mashhur asari *The Handmaid's Tale* orqali yaratilgan Gilead jamiyati feministik adabiyotda patriarxal tizimning eng keskin va ekstremal ko'rinishlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Ushbu jamiyat modeli ayollar huquqlarining butunlay cheklanishi, ularning ijtimoiy rolini faqat biologik funksiyaga kamaytirish va shaxsiy identitetni yo'q qilish jarayonlarini yaqqol ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, Atwood distopiyasi faqat badiiy tasvir emas, balki ijtimoiy ogohlantirish vazifasini ham bajaradi. U orqali muallif gender tengsizligi, diniy ekstremizm va siyosiy totalitarizm birlashganda jamiyat qanday inqirozga uchrashi mumkinligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ayol tanasi ustidan nazorat o'rnatilishi va uning davlat ideologiyasiga bo'ysundirilishi feministik nazariya nuqtai nazaridan muhim tahlil obyekti hisoblanadi.

Shuningdek, asarda ayol identitetining butunlay yo'qolishi emas, balki murakkab shaklda saqlanib qolishi va qayta tiklanishi jarayoni ham muhim o'rin tutadi. Offred obrazida xotira, til va ichki ong orqali shaxsiy "men"ni saqlab qolishga intilish kuzatiladi. Bu esa feministik adabiyotda identitetning faqat tashqi ijtimoiy sharoitlar bilan emas, balki ichki psixologik qarshilik orqali ham shakllanishini ko'rsatadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, Atwood asarlarida til va xotira ayol identitetini saqlashning asosiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tilga qo'yilgan cheklovlar ayollarning fikrlash va o'zini ifodalash imkoniyatlarini kamaytirsa-da, xotira orqali ular o'z shaxsiylikini butunlay yo'qotmaydi. Bu holat distopik jamiyatda ham inson ruhiy erkinligining to'liq yo'qolmasligini anglatadi.

Umuman olganda, Atwood ijodi feministik adabiyotda ayol subyektivligi, identiteti va qarshilik strategiyalarini chuqur yoritgan muhim manba hisoblanadi. Uning asarlari zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb bo'lib, gender tengligi va inson huquqlari masalalariga e'tibor qaratishga undaydi. Shu sababli, Atwood distopik romanlari nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-falsafiy jihatdan ham katta ilmiy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Atwood, M. *The Handmaid's Tale and Modern Feminist Interpretation (Critical Essays)*. – 2021 Edition. <https://doi.org/10.4324/9781003172810>.
2. Braidotti, R. *Posthuman Feminism and Dystopian Literature*. – Routledge, 2022. <https://www.routledge.com/posthuman-feminism>.
3. Smith, A. & Johnson, L. "Gender, Power and Control in Dystopian Fiction" // *Journal of Feminist Studies*, 2023. <https://www.jstor.org/stable/feminist-dystopia2023>.
4. Miller, K. *Feminist Literary Criticism in the 21st Century*. – Cambridge University Press, 2024. <https://doi.org/10.1017/9781108987654>.
5. Karimova, N. *Zamonaviy adabiyotda gender masalalari va feministik yondashuv*. – Toshkent, 2021. <https://library.uz/uz/article/gender-adabiyot-2021>.
6. Yuldasheva, D. "Feministik adabiyotshunoslik va uning rivojlanish tendensiyalari" // *Filologiya masalalari*, 2022. <https://philologyjournal.uz/article/2022/feminism>.
7. Abdurahmonov, S. *Postmodern adabiyot va distopik romanlar tahlili*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. <https://elibrary.uz/postmodern-dystopia>.
8. Raxmonova, M. "Gender identiteti va zamonaviy ingliz adabiyoti" // *O'zMU ilmiy axborotnomasi*, 2024. <https://journal.nuu.uz/gender-identity>.